

HAJNÁCZKY TAMÁS

Az 1961-es párthatározat margójára III.

Dokumentumok az MSZMP KB PB 1979. április 18-án kiadott határozatának Borsod-Abaúj-Zemplén megyei végrehajtásáról¹

„Valamennyien kezdők [sic!] tanulók vagyunk ennek a problémának a megoldásában. Hiszen hosszú ideig azt, hogy cigánykérdés van Magyarországon, nem nagyon ismertük el, egyszerűen a cigányság szociális beilleszkedési problémáiról esett szó, és ebből az aspektusból megközelítve az ügy bizonyos fokig lesüllyedt településpolitikai, szociálpolitikai kérdéssé, és ezzel együtt valamiképpen a lakásosztássá, a beilleszkedést és az asszimilációt sürgető politikai magatartássá. [...] Tehát egész politikai szemléletünkben előrelépés történt, amikor a tisztán szociális és beilleszkedési problémakör etnikai kérdésként vetődött fel; [...]”²

(Pozsgay Imre, 1986)

„A megyében a cigánykérdés egy olyan speciális és súlyos gond, amellyel sem a helyi tanácsok, sem a megyei tanács, sem a cigányszervezetek nem képesek önmagukban boldogulni. Úgy véli, s indokolja, hogy az önkormányzatiság kibontakozása, különösen annak gazdasági konzekvenciái, ezt a problémát tovább fogja feszíteni.”³

(A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács elnöke, 1989. december 14.)

¹ A forrásközlés első és második részét lásd HAJNÁCZKY Tamás: Az 1961-es párthatározat margójára. *Múltunk*, 2013/1. 237–272.; Uó: Az 1961-es párthatározat margójára II. *Múltunk*, 2014/3. 152–211. Az országos szervek forrásai fellelhetők a következő forráskiadványban: HAJNÁCZKY Tamás (szerk.): *„Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetők nemzetiségnek.” Cigánypolitika dokumentumokban 1956–1989.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.

² POZSGAY Imre: A szociológiai és történeti tények szava – beszélgetés Pozsgay Imrével. In: MURÁNYI Gábor (szerk.): *„Egyszer karolj át egy fát!” Cigányalmanach.* TIT Országos Központja Cigány Ismeretterjesztő Bizottsága, Budapest, 1986. 5–6.

³ MNL BAZML XXIII-1a 41/1989.

A szocialista korszak hajnalán az úgynevezett „*cigánykérdést*” a Horthy-korszakhoz hasonlóan nagyrészt közegészségügyi és rendészeti kérdésként kezelték, a különböző minisztériumok, megyei tanácsok központi irányelv hiányában a maguk belátása szerint jártak el. Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1961. június 20-án kiadta a *Cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról* címet viselő határozatát, mellyel lefektette a hatalom kényszerasszimilációs cigánypolitikájának az alapjait, egyúttal közös mederbe terelte a különböző szervek e téren kifejtett elképzeléseit és intézkedéseit. Kádár Jánosnak a cigánysággal kapcsolatos emblemikus mondata is ennek a párthatározatnak a tárgyalása során hangzott el a jegyzőkönyv tanúsága szerint, mégpedig az, hogy „*Egyértelmű, hogy a cigányok nem tekinthetők nemzetiségnek.*”⁴ Azonban a PB határozata nemcsak a cigányság nemzetiségi voltát vetette el, hanem a lakhatási, oktatási, egészségügyi és foglalkoztatási helyzetének a megjavítását is célul tűzte ki. Ettől a ponttól fogva kezdtek elrugaszkodni a korábbi évtizedek rendészeti és közegészségügyi megközelítésétől, és az ezt követően fogant intézkedések, kezdeményezések már a magyarországi cigányság helyzetének valamennyi részterületére kiterjedtek.⁵

A párthatározat néhány oldalban ismertette a cigányság helyzetét, valamint az őket érintő jövőbeli elképzeléseket, majd ezt követően nyolc pontban foglalta össze a teendőket, melyből hetet titkosítottak. Néhány év elteltével több pontról felfedték a fátylat az alsóbb fokú tanácsok és szervek előtt, azonban a tel-

⁴ Lásd HAJNÁCZKY Tamás: Kádár János megjegyzései a „*cigánykérdéshez*”. *Kritika*, 2015/9–10. 12–13.

⁵ HAJNÁCZKY Tamás (szerk.): „*Egyértelmű, hogy a cigányok...*” I. m. 19–29. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei cigányság 1950-es évekbeli helyzetéről lásd „A cigánykérdést a szocialista humanizmusnak megfelelően kell megoldani.” A szektorális cigánypolitika végrehajtása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az 1950-es években. In: BALOGH-EBNER Márton–GYÖRGY Sándor–HAJNÁCZKY Tamás (szerk.): *Nem mindennapi történelem. Válogatás a Napi Történelmi Forrás szerzőinek írásaiból*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017. 79–93. HAJNÁCZKY Tamás: Cigány munkások a borsodi nehéziparban az 1950–60-as években. *Zempléni Múzsza*, 2017/2. 38–42.

jes dokumentum sosem került ki az irattárak mélyéről.⁶ Sőt a bevezető oldalakat is sokáig homály fedte a szélesebb nyilvánosság előtt: „Az 1961-es párthatározatot hosszú évek múltán valamilyen határozatgyűjteményben publikálták először. Egyébként a sajtóban úgy lehetett tudomást szerezni róla, hogy van ilyen határozat, hogy egy évre rá hozott a titkárság egy határozatot egy csepeli munkás ügyében, akinek nem akartak lakást adni Csepelen és ebben hivatkoznak arra, hogy van egy politikai bizottsági határozat. Innen derült ki, hogy van ilyen.”⁷

Az 1961-es határozat erőteljesen rányomta bélyegét a cigánypolitika valamennyi részletére a következő két évtizedben, melyet az 1979. április 18-i MSZMP KB PB-határozat sem tagadott meg: az alapvetéseit megtartotta, csupán az újonnan felszínre bukott nehézségekre reagált. Immáron nem a cigány gyermekek beiskolázására helyezték a hangsúlyt, hanem arra, hogy elvégezzék az általános iskola nyolc osztályát. A foglalkoztatás terén már nem a cigányság elhelyezése minősült égető kérdésnek, hanem az, hogy ne csak segédmunkásként, vagy jó esetben betanított munkásként helyezkedjenek el. A cigánytelepek egy részét ugyan sikerült felszámolni, azonban a szegregáció új formái jöttek létre. Az 1979-es párthatározat eredményes végrehajtása érdekében a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága még abban az évben átfogóan értékelte a megyei cigányság helyzetét, és számos határozatot fogalmazott meg az 1980-as évek elején. A határozatok nagyrészt a cigányság lakhatási, oktatási és foglalkoztatási helyzetét érintették, külön-külön foglalkozva az adott területtel. Mindenekelőtt az 1979-es párthatározatban leszögeezett irányvonalat, a cigány lakosság erőteljesebb „*differenciálódásának*” „*differenciált*” esz-
közökkel történő elősegítését tartották szem előtt.⁸

⁶ MNL OL M-KS 288. f. 5/1961/233. ó. e., MNL OL M-KS 288. f. 5/1963/293. ó. e.

⁷ Jegyzőkönyv a TIT szociológiai és néprajzi csoportjának cigánykutatással foglalkozó 1969. június 8-i konferenciájáról. 92–93. Megtalálható a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárában, 4-6218.

⁸ HAJNÁCZKY Tamás: A pártállam cigánypolitikája. A szektorális cigánypolitikától a kényszerasszimilációs cigánypolitika kritikájáig. *Esély*, 2015/ 5. 76–79.

1981 februárjában a Megyei Tanács VB jóváhagyta a *Szabályzat a cigány tanulókkal foglalkozó pedagógusok céljuttalmazásának feltételeiről és módjáról Borsod-Abaúj-Zemplén megyében* című dokumentumot (12. sz. dokumentum). A *Szabályzat* értelmében azon pedagógusok részesülhettek a tanév végén 2000–9000 forintig terjedő céljuttalomban, akiknek az osztályában – az előirtaknak megfelelő számban – tanuló cigány gyermekek legfeljebb 20 százaléka zárta a tanévet elégtelen osztályzattal. Továbbá óvodára vagy iskolára előkészítő csoport esetében a cigány gyermekek távolléte nem haladta meg a foglalkoztatási napok 20 százalékát.⁹ Az imént említett intézkedéstől gyorsabb előrelépést reméltek a cigányság oktatásában: *„Az eddigi intézkedések folyamatosan javuló eredményekhez vezettek, de további differenciálással az előrelépés ütemét gyorsítani kell. Ezt segíti elő a cigány tanulókkal foglalkozó pedagógusok céljuttalmazása.”*¹⁰

Néhány hónappal később, 1981 júniusában a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága egy terjedelmesebb jelentést (13. sz. dokumentum) tárgyalt a *„szociális követelményeknek meg nem felelő telepek”* felszámolásáról, melyet az Építési Közlekedési és Vízügyi Osztály felmérése előzött meg. Utóbbi szerint 1980-ban 186 telepen, 1697 lakásféleségben 1984 család lakott,¹¹ akiknek több mint felét, 1053 családot hitelképtelennek nyilvánítottak. A beszámoló – bár elismerte a súlyos nehézségeket is – leszögezte, hogy komoly előrelépések történtek a megyében a telepek felszámolása terén, mivel több ezer családnak tudtak emberibb lakhatást biztosítani, valamint a jelentés felhívta a figyelmet arra is, hogy más megyékkel összevetve Borsod-Abaúj-Zemplén megyében használták fel messze a legtöbb CS-

⁹ MNL BAZML XXIII-2a 145/1981.

¹⁰ MNL BAZML XXIII-2a 145/1981.

¹¹ Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az ÉVM felmérései szerint 1974-ben 5939 lakásféleségben 6682 család, míg 1984-ben 1756 lakásféleségben 3098 család lakott „szociális követelményeknek meg nem felelő telepeken”. Az imént említett adatok fényében a megyei ÉKV osztály által közölt számok jóval alacsonyabbak lehettek a ténylegesnél. In: BENCSIK István: *A Magyarországon élő cigány lakosság társadalmi beilleszkedése az 1970-es évektől napjainkig*. ELTE BTK Tudományos Szocializmus Információs és Továbbképzési Intézete, Budapest, 1988. 31.

lakáskeretet. Ugyanakkor az érintettek egy része nem volt jogosult részt venni a CS-lakásprogramban, továbbá nehézségként jelentkezett a felvehető kölcsön alacsony összege, a putrik újratermelődése, valamint a barlanglakásokba történő visszaköltözések. A Megyei Tanács VB a fentebb említett problémák orvoslására határozatot adott ki, melyben hatékonyabb végrehajtást kért, továbbá 60 darab célcsoportos lakáskeretet¹² biztosított a barlanglakások,¹³ illetve az idegenforgalom által érintett cigánytelepek teljes felszámolására.¹⁴

1982 júniusában *A munka és művelődésügy szerepéről a cigány lakosság társadalmi felemelkedésében* című tájékoztató (14. sz. dokumentum) került terítékre a Megyei Tanács VB-ülésén. Az értekezleten részt vett a cigányság ügyének egyik legfőbb letéteményeseként működő szerv, a Tárcaközi Koordinációs Bizottság titkára is. A tájékoztató mindenekelőtt leszögezte, hogy az 1961-es párthatározatot követően „gyorsultak fel” a cigányság helyzetének megjavítása érdekében tett intézkedések. Az állandóan foglalkoztatott cigány férfiak aránya 1980-ra elérte a 71 százalékot, míg a nők esetében ez az arány 36 százalék volt. Időszakos munkavállalónak minősült a férfiak 10, míg a nők 20-25 százaléka. Továbbra is jellemzően az iparban helyezkedtek el, azonban valamelyest emelkedett a mezőgazdaságban dolgozók aránya. A cigány segédmunkások gyakori munkahely-változtatása továbbra is problémaként jelentkezett.¹⁵ A cigány gyermekek beiskolázása, valamint a fel-

¹² Célcsoportos lakáskeretet a telepek teljes felszámolása esetén biztosítottak, amennyiben az ott élők önerőből nem tudtak részt venni a CS-lakásprogramban. MNL BAZML XXIII-2a 158/1982.

¹³ Lásd HAJNÁCZKY Tamás: A tibolddaróci barlanglakások felszámolása, avagy nem cigányok a CS-lakásprogramban. *Valóság*, 2013/10. 80–98.

¹⁴ MNL BAZML XXIII-2a 158/1982., MNL BAZML 2a 187/1983.

¹⁵ Kozák Istvánné a TKB titkára a következőket jegyezte meg a jelenségrel kapcsolatban: „a cigány dolgozók többsége segédmunkásként dolgozik. Iskolázatlanságuk következtében nincs más választásuk. Az alacsony kereset újraosztódik a nagy család között, ezért többségüknek csak igen alacsony életszínvonalra telik. [...] A jobb munka és jobb kereset reményében mennek szerencsét próbálni.” In: KOZÁK Istvánné: Az életszínvonal és a foglalkoztatottság összefüggése a cigánylakosságnál. *Munkaügyi Szemle*, 1975/11. 24. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy már az 1971-es Kemény István-féle vizsgálat, valamint más adatok is rávilágítottak, hogy a szakmunkásként, kohászatban vagy

nőttoktatás terén elért javulás ellenére a cigány és a nem cigány lakosság iskolázottsági mutatói között továbbra is komoly szakadék tátongott. A tájékoztató összegzősképpen megállapította, hogy a cigány lakosság körében jelentős mértékű differenciálódás ment végbe, egy részük életmódja azonos volt a nem cigány lakossággal, azonban nagyobb hányaduk felemelkedésének elősegítése továbbra is hathatós intézkedéseket igényelt.¹⁶

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács 1984 szeptemberében ismét átfogóan foglalkozott a megyei cigányság helyzetével. Az ülésen előterjesztett jelentés (15. sz. dokumentum) leszögezte, hogy az 1979-ben kiadott megyei határozat eredményeképpen „a megyében tervszerűbbé és tudatosabbá vált a cigány lakosság helyzetével való foglalkozás”. A jegyzőkönyv tanúsága szerint ezen az ülésen is részt vett a TKB titkára, ismételt jelenlétére feltételezhetően a következő mondata világít rá: „Ismert, hogy a megyében élő cigánylakosság aránya közel háromszorosa az országos átlagnak, számuk pedig több mint háromszorosa az egy megyére jutó átlagnak. Ebből következik, hogy itt társadalompolitikai súlya, a politikai, társadalmi és állami szervek feladata, felelőssége is nagyobb, a gondok is élesebben jelentkeznek.”¹⁷ Az ülésen többek között a tanácselnök-helyettes is felszólalt, aki több esetben hivatkozott az 1961-es, valamint az 1979-es párthatározatokban rögzítettek fontosságára, valamint az elért eredményekre, és megállapította: „Az 1961-ben, majd 1979-ben meghirdetett cigánysággal kapcsolatos politika alapvető céljai lényegüket tekintve ma is és hosszabb távon is érvényesek. Eddigi tapasztalataink azt igazolják, hogy a cigányság társadalmi beilleszkedése még igen hosszú időt, több generációt

a bányászatban dolgozó cigányoknál rendkívül kismértékű volt a munkahely gyakori változtatása. In: KEMÉNY István: A magyarországi cigányok helyzete. In: KEMÉNY István–RUPP Kálmán–CSALOGH Zsolt–HAVAS Gábor: *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó, 1971-ben végzett kutatásról*. Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézet, Budapest, 1976. 57.; KOZÁK Istvánné: I. m. 24. Az úgynevezett „vándormadár”-jelenség korántsem csak a cigányság körében fordult elő, hanem általános problémaként jelentkezett a segéd munkások körében. In: GELLERI Péter: *A vándorló munkások*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.

¹⁶ MNL BAZML XXIII-2a 157/1982.

¹⁷ MNL BAZML XXIII-1a 38/1984.

vesz igénybe.”¹⁸ Az ülésen előterjesztett jelentés szerint a foglalkoztatás tekintetében komoly előrelépésnek könyvelték el, hogy egyre több cigány férfi lett betanított vagy segédmunkás, azonban a cigány nők és fiatalok munkaerőpiacon történő elhelyezése korántsem oldódott meg. A telepfelszámolási program újabb problémákba ütközött, így például Miskolcon és Ózdon rohamszerűen emelkedett a cigánytelepek és a telepen élők száma, míg a szoba-konyhás CS-lakásokban gyakran több generáció, olykor 16-20 személy is lakott. Az oktatásban pozitívként emelték ki az írástudatlanság csökkenését a felnőtt cigány lakosság körében, illetve az óvodába járó cigány gyermekek arányának emelkedését.¹⁹

Az MSZMP Agitációs és Propaganda Bizottsága (APB) 1984. október 12-én tárgyalta *A magyarországi cigánylakosság helyzete és az időszerű feladatok* című jelentést, és állásfoglalást adott ki. Az előterjesztés is kifejtette, hogy az 1979-es párthatározatot követően a cigány lakosság életkörülményei javultak, további differenciálódás ment végbe köreikben. A cigány férfiak foglalkoztatottsági aránya megegyezett a nem cigány lakossággal, a cigány nők körében tovább emelkedett az állandó vagy időnyomunkát vállalók aránya. 1979-ben még 81 ezren laktak cigánytelepen, azonban számuk 1983-ra 33 ezerre csökkent. A cigányság egy részének javultak a lakáskörülményei, sokan bővítették, komfortosították a lakásukat, nagyobb házakat építettek. A cigány gyermekek nagyobb arányban jártak óvodába, mint a hetvenes években, többen fejezték be a nyolc általános iskolai osztályt, valamelyest emelkedett a szakmunkásképzőkben továbbtanulók száma. Egyúttal azt is leszögezte, hogy a cigányság nagyrészt a társadalom legkevésbé kvalifikált rétegeibe illeszkedett be, valamint felhívta a figyelmet a következőkre: „Az utóbbi években a cigány lakosság társadalmi helyzetének és beilleszkedésének egyes kérdéseiről – így elsősorban etnikai csoportként történő megítélésükről – visszatérő viták is folytak.”²⁰ Az APB állásfoglalása többek között kérte a Művelődésügyi

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo.

²⁰ MNL OL M-KS 288 f. 41/1984/434. ó. e.

Minisztériumot, hogy tegyen lépéseket a cigányság kulturális hagyományainak megőrzése érdekében. Továbbá vizsgálja meg egy cigány kulturális szövetség, valamint egy cigányságnak szóló lap kiadásának a lehetőségét.²¹ Ennek háttérében részben az állt, hogy a pártállam kényszerasszimilációs cigánypolitikájával szemben az 1980-as években egyre több szakember fogalmazott meg kritikát, valamint érvelt a cigányság nemzeti-séggként történő elismerése mellett.²²

1985 májusában a megyei vezetés tíz településen „*a cigány lakosság társadalmi beilleszkedését segítő*” főállású családgondozókat állított munkába,²³ és néhány éven belül már huszonkét településen biztosítottak a cigány lakosság számára családgondozót.²⁴ Az intézkedések szükségességét az érintett településeken a cigányság „*elmaradott helyzetével*”, illetve magas számával és arányával indokolták.²⁵

Az APB állásfoglalásának végrehajtására kiadott 3223/1985. sz. minisztertanácsi határozat többek között utasította az illetékes szerveket egy cigány kulturális szövetség létrehozására, illetve egy cigányságnak szóló lap kezdeményezésére. Továbbá a cigány lakosság foglalkoztatási, lakhatási és oktatási helyzetének a javítása érdekében javasolt intézkedéseket.²⁶ A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács VB a minisztertanácsi határozat végrehajtásának érdekében rövidesen, 1985 októberében megfogalmazott egy határozatot a Megyei Tanács 1984-es rendeletének a kiegészítésére. Immáron megyei szinten is megjelentek a kényszerasszimilációs cigánypolitika felülbírálatának az első lépései: „*A közművelődési intézmények helyezzenek nagy súlyt a cigány közösségek kulturális hagyományainak felkutatására, ápolására. Ahol igény mutatkozik rá, segítsék elő homogén cigányklubok, együttesek létrehozását.*”²⁷ A határozat megbízta a

²¹ Uo

²² MNL OL M-KS 288 f. 50/1982/12. ó. e.

²³ MNL BAZML XXIII-2a 192/1985.

²⁴ MNL BAZML XXIII-2a 196/1987., MNL BAZML XXIII-1a 39/1987.

²⁵ MNL BAZML XXIII-2a 192/1985.

²⁶ HAJNÁCZY Tamás: Titkos ügyiratok a pártállam cigánypolitikájából. *Romológia*, 2014/6–7. 134–143.

²⁷ MNL BAZML XXIII-2a 193/1985.

Megyei Koordinációs Bizottságot, hogy készítsen egy feladattervet a VII. ötéves tervidőszakra, melyet 1987 áprilisában fogadtak el.²⁸

Az 1980-as évek második felétől már vezető funkcionáriusok is (Pozsgay Imre, a Hazafias Népfront főtitkára, Kozákné Keszei Veronika, a Tárcaközi Koordinációs Bizottság titkára) nyíltan fogalmaztak meg kritikai hangokat a kényszerasszimilációs cigánypolitikával kapcsolatban.²⁹ 1985-ben a Hazafias Népfront berkein belül létrehozták az Országos Cigány Tanácsot,³⁰ a Művelődésügyi Minisztérium 1986-ban megalapította a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségét,³¹ mely rövidesen *Cigány Újság (Romano Nyéviipe)* címmel lapot is indított.³² A Politikai Bizottság 1988. november 15-én hatálytalanította az 1961-es, illetve az 1979-es párthatározatok azon részét, melyek leszögezték, hogy a cigányságot nem lehet nemzetiségnek tekinteni, és lehetővé tette, hogy a magyarországi cigányság kezdeményezze nemzetiségként történő elismerését.³³

Egyes tanácstagok sürgetésére, valamint az úgynevezett miskolci gettóügy³⁴ apropóján a Megyei Tanács 1989 decembereiben ismét tárgyalta a megyei cigányság helyzetét. Az ülésen előterjesztett jelentés (16. sz. dokumentum) átfogóan a következőket jegyezte meg: „A megyei tanács határozatában és a megyei koordinációs bizottság intézkedési tervében foglaltakat a

²⁸ MNL BAZML XXIII-2a 196/1987.

²⁹ POZSGAY Imre: I. m. 5–6. KOZÁK Istvánné: *Útmutató a cigányság lakóhelyi beilleszkedésének segítéséhez*. Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, Budapest, 1986. 7.

³⁰ HAJNÁCZKY Tamás: A pártállam cigánypolitikája. I. m. 84.

³¹ MNL OL M-KS 288. f. 41/1986/468. ó. e.

³² MNL OL M-KS 288. f. 41/1987/487. ó. e.

³³ MNL OL M-KS 288. f. 5/1988/1043. ó. e., MNL OL M-KS 288. f. 4/1988/246-247. ó. e.

³⁴ Lásd bővebben LADÁNYI János: A miskolci gettóügy. *Valóság*, 1991/4. 45–54., HAJNÁCZKY Tamás: Tiszteletet a törvényhozóknak? – avagy a miskolci gettóügy. *Új Egyenlítő*, 2014/7–8. 50–53. A miskolci cigányság helyzetéről két hosszabb kutatási jelentést is előterjesztettek az ülésen, melyeket a vizsgálat vezetője a *Borsodi Szemlé*ben is publikált: TÓTH Pál: Cigányok egy vidéki nagyvárosban. Szociológiai felmérés Miskolc cigánylakosságának körében. *Borsodi Szemle*, 1988/1. 33–40.; TÓTH Pál: A miskolci cigánylakosság belső tagozódása. *Borsodi Szemle*, 1990/1. 17–21.

*helyi tanácsok eltérő színvonalon és hatékonysággal hajtották végre.*³⁵ A beszámoló több tekintetben lesújtó képet festett a megyei cigányság helyzetéről; a foglalkoztatottságot nézve súlyos visszaesérről számolt be, a telepfelszámolás kilátástalanná vált, mivel a CS-lakásprogram megszűnt, az oktatás terén megállapítást nyert, hogy rohamosan emelkedett a cigány tanulók aránya a kiegészítő osztályokban, gyógypedagógiai intézményekben. Ugyanakkor a cigánypolitikában bekövetkezett fordulat valamelyest érezte hatását Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is: *„Megyéink több területén cigányklubok tevékenykednek. [...] segíti az ott élők felzárkóztatását, identitástudatuk növelését. Hagyományörző cigányegyütteseink [...] nagy sikerrel léptek fel az 1987-ben Miskolc városban megrendezésre kerülő nemzetközi cigány folklór fesztiválon, de azóta több külföldi fellépésükre is sor került.*³⁶

Összességében nézve az 1980-as években számos kísérlet történt a megyében annak érdekében, hogy az 1979-es párthatározatban előírt célokat maradéktalanul végrehajtsák: pedagógusok céljuttalmazása, célcsoportos lakáskeretek kiosztása, családgondozók beállítása. Azonban az 1980-as évek második felére a cigányság helyzetében a visszaesés jelei mutatkoztak. Foglalkoztatottsági arányuk számottevő csökkenésnek indult, mely a rendszerváltást követően csúcsozott ki. A telepfelszámolási program számos hibája szintén felszínre bukkott, és a CS-lakásprogram megszűnésével a cigánytelepen rekedtek helyzete még kilátástalanabbá vált. Az oktatás terén a cigány és a nem cigány lakosság közötti távolság az előrelépések ellenére is megmaradt. Másrészt a kényszerasszimilációs cigánypolitika országos szintű átértékelése kis mértékben, de megjelent megyei szinten is.

³⁵ MNL BAZML XXIII-1a 41/1989.

³⁶ Uo.

12. sz. dokumentum³⁷

Készítette: Borsos Árpád
művelődésügyi osztályvezető

Egyeztetve: Sánta László
pénzügyi osztályvezető

ELŐTERJESZTÉS**a cigánytanulókkal foglalkozó pedagógusok céljutalmazásának feltételeiről és módjáról Borsod-Abaúj-Zemplén megyében**

A Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya által 1976-ban kiadott „Szabályzat a cigány tanulókkal foglalkozó pedagógusok céljutalmazásának módjáról és feltételeiről” intézkedését – a fejlődésből fakadó körülményeket, illetve az Oktatási Minisztérium 57.972/1980. XI. sz. állásfoglalását is figyelembe véve – visszavonja és helyébe – a Pedagógusok Szakszervezete Borsod megyei Bizottságával egyetértésben – az alábbi szabályzatot adja ki.

Szabályzat**a cigány tanulókkal foglalkozó pedagógusok céljutalmazásának feltételeiről és módjáról Borsod-Abaúj-Zemplén megyében***1. A cigány tanulókkal való foglalkozás jelentősége*

A tankötelezettségi törvény³⁸ végrehajtása oktatáspolitikánk legfontosabb feladata. E célkitűzés megvalósítása megyénkben

³⁷ MNL BAZML XXIII-2a 145/1981.

³⁸ Az országgyűlés 1961 októberében adta ki az 1961. évi 3. törvényt a „Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről”, mely többek között a tankötelezettség kérdését is érintette, egyúttal módosította is azt: „3. §. (1) A tankötelezettség a gyermek 6. életévének betöltését követő szeptember hó 1. napjával kezdődik. Tankötelezettségének kezdetekor minden gyermeket általános isko-

alapvetően összefügg a cigány tanulók nevelésének-oktatásának sokoldalú javításával. Az eddigi intézkedések folyamatosan javuló eredményekhez vezettek, de további differenciálással az előrelépés ütemét gyorsítani kell. Ezt segíti elő a cigány tanulókkal foglalkozó pedagógusok céljuttalmazásának szabályozása.

2. A céljuttalmazás hatálya

A szabályzat hatálya kiterjed a 6/1979. számú Elnöki utasításban körvonalazott, alapellátást nyújtó nevelési-oktatási intézményekben a gyermek-, illetve tanulócsoportot foglalkoztató pedagógusokra, illetve intézményvezetőkre.

3. A céljuttalmazás tárgyi alapja

a) A foglalkozási- illetve a tanulócsoportban az osztályozott cigány gyermekek száma úgy érje el a 10 főt, hogy az évközi lemorzsolódás mértéke (felmentés, eltiltás, osztályozatlanság) 20%-nál nagyobb nem lehet.

b) Az egyes csoportban foglalkoztatott cigány tanulók száma nem éri el ugyan a 10 főt, de az intézménybe beiratkozott cigány tanulók aránya eléri vagy meghaladja a 15%-ot. A lemorzsolódás ez esetben sem lehet több 20%-nál.

c) A juttalmazás szempontjából számításba vehető csoportokat beszámítva is fennáll a b) pontban rögzített feltétel.

4. A céljuttalmazás tartalmi követelménye

Céljuttalomban csak azok a pedagógusok részesülhetnek, akiknek csoportjában az osztályozott cigány tanulóknak legfeljebb 20%-a kap elégtelen osztályzatot, illetve az óvodai és is-

lába kell beírni. (2) Az általános iskolába a nyolcadik osztály sikeres elvégzéséig, legkésőbb azonban annak a tanévnek a végéig kell járni, amelyben a gyermek 16. életévét betölti.” 1961. évi 3. törvény a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről. In: *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1961.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1962. 26.; Mészáros István-Németh András-Pukánszky Béla: *Neveléstörténet. Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe.* Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 361–363. Az 1985. évi I. törvény az oktatásról lényegében átvette az 1961-ben rögzítetteket. 1985. évi I. törvény az oktatásról. In: *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1985.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986. 9.

kolára előkészítő csoportok cigány származású gyermekeinek távolléte nem haladja meg a foglalkozási napok 20%-át. [...]

11.) Ezt a szabályzatot az 1980/81. tanévtől kell alkalmazni. Az 1976. március 23-án kelt szabályzat³⁹ hatályát veszti.

[...]

Miskolc, 1981. február 4.

MTVB 296/1981.

13. sz. dokumentum⁴⁰

Készítette: Báthori Gábor
ÉKV. oszt. vez.

Egyeztetve: Jurás László
Tervosztályvezető

ELŐTERJESZTÉS a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról

A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásában megyénkben már az 1930-as években voltak kezdeményező lépések. A tibolddaróci barlanglakásokat⁴¹ számolták fel.

³⁹ Az Oktatási Minisztérium – más felsőbb szervekkel való egyeztetést követően – kiadta a 62.680/1975. sz. irányelveit a tankötelezettségi törvény eredményesebb végrehajtásával kapcsolatban, melyben felvetették a cigány tanulókkal foglalkozó pedagógusok céljuttalmazásának a fontosságát. Az imént említettek eredőjeként látott napvilágot vizsgált megyében a *Szabályzat a cigány tanulókkal foglalkozó pedagógusok céljuttalmazásának módjáról és feltételeiről* című dokumentum. MNL BAZML XXIII-2a 124/1976.

⁴⁰ MNL BAZML XXIII-2a 149/1981.

⁴¹ Az 1920-as években Tibolddarócon 168 barlanglakásban közel 1200 személy lakott kimondottan tarthatatlan körülmények között, amiről a sajtó és a *Zöld Kereszt* folyóirat is rendszeresen közölt cikkeket, tanulmányokat. Sőt

E kezdeményező lépéseket azonban az akkori kormányzat nem tette magáévá, nem intézményesítette. Az 1960-as évek elején történt továbblépés, amikor is a felsőzsolcai – 3-as út melletti – telepet számoltuk fel társadalmi összefogással. Ezek után 1964-ben született központi, kormányintézkedés⁴² a telepek felszámolásáról. A „CS” lakás építési, vásárlási akció keretén belül, helyi tanácsaink a

III. ötéves tervidőszakban	716
IV. ötéves tervidőszakban	1161
V. ötéves tervidőszakban	<u>1530</u>
Összesen	3407 db

keretet használtak fel, tehát az 1964 évben felmért 4824 család 70,6%-át hozták ki a telepekről. Ha korrekcióként figyelembe vesszük az 1980. évi felmérésben mutatkozó 564-es családszám növekedést, akkor pedig a családok 63,2%-át hozták ki a telepekről. Az akcióban 1965–1977 között, megýenk az orszá-

Szabó Zoltán a *Cifra nyomorúság* című szociográfiájában is több oldalon mutatta be a barlanglakók körülményeit, illetve a barlanglakások felszámolására tett lépések hiányosságait. A tibolddaróci barlanglakások hangsúlyosabban amiatt kerültek a figyelem központjába, mert Kozma Miklós belügyminiszter adományozott egy házat az egyik barlanglakó családnak, valamint közadakozásból felépült a Mikszáthfalvára keresztelt településrészt, amely a barlanglakó családok csupán egy töredékének a lakásgondját orvosolta. A tibolddaróci barlanglakások felszámolását a szocialista korszakban is kiemelten kezelték, egyrészt a korábbi sajtónyilvánosság, másrészt amiatt, mert nem cigányok laktak a kőzetbe vájt hajlékokban. In: HÁMORI Péter: Barlanglakók és a vármegye. Fejezet a magyar szociális lakáspolitikát történetéből. *Valóság*, 2017/1. 12–40.; HAJNÁCZY Tamás: A tibolddaróci barlanglakások... I. m. 80–98.

⁴² 1964. május 4-én adta ki a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a 2014/1964. sz. határozatát a „szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról”, melyben lefektette az úgynevezett CS-lakásprogram alapjait. Az imént említett határozat kiegészítésének szánták a 3162/1964. sz. kormányhatározatot, melyben a felsőbb szervek feladatait, illetve a végrehajtás során követendő ideológiai szempontokat rögzítették. E határozat végrehajtásának érdekében látott napvilágot az Építésügyi Minisztérium és a Pénzügyminisztérium 2/1965. sz. együttes rendelete, mely a CS-lakásprogram kezdetét jelentette. MNL OL XIX-A-83-b 2014/1964. 367. d., MNL OL XIX-A-83-b 3162/1964. 351. d.; 2/1965. (II. 18.) ÉM-PM számú együttes rendelet a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról. In: *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1965*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 368–371.

gos keretlehetőségek 14,4%-át használta fel, amely a megyék + a főváros átlagos felhasználása 287%-ának felel meg.

Az akció keretén belül beindulása óta 28 telepet számoltak fel a helyi tanácsok, további 3 telep felszámolása mintegy 80%-ban történt meg, 15 telep pedig városrekonstrukciós munkák végzése során és egyéb események következtében lett felszámolva. Egy-egy telep teljes felszámolását az esetek döntő többségében akadályozta, illetve akadályozza a hitelképtelen családok visszamaradása, putrik újratermelődése, barlanglakásokba való visszaköltözés.

Az ÉKV Osztály⁴³ 1980-ban újból felmérte a telepeket. A felmérés adatai szerint megyénkben 186 szociális követelményeknek meg nem felelő telep van; a putrik száma 1697, és ezekben élő családok száma 1984 – ebből a hitelképtelen 1053 család, tehát a családok 53,1%-a.

II.

A telepeken lakók társadalmi beilleszkedésének egyik – de csak egyik – eszköze a kedvezőtlen környezetből való kihozás. A telepek, putrik felszámolását célzó építési, vásárlási akcióban⁴⁴ való részvételben azonban ma már olyan akadályozó és lassító körülmények is megjelennek, amelyek következtében a tanácsok nem tudják biztosítani nemcsak a telepek, putrik felszámolásának gyorsítását, de a keretszámok maradéktalan felhasználását sem. Ezek közül elég, ha csak az alábbiakra utalunk:

⁴³ Építési, Közlekedési és Vízügyi Osztály. Az említett osztályt tették felelőssé a CS-lakás-program végrehajtásáért, a kérelmek elbírálásáért, a keretek elosztásáért, valamint a telepekkel kapcsolatos összeírások és adatszolgáltatások is a feladatkörébe tartoztak.

⁴⁴ 1965-ben a CS-lakásprogramban eredetileg csak ház építése esetén lehetett hosszú lejáratú, kamatmentes hitelhez jutni, amennyiben a kérelmező megfelelt a 2/1965. ÉM-PM együttes rendelet vonatkozó előírásainak. Rövidesen az ímént említett kedvezményeket lakás vásárlására is igénybe lehetett venni az építéssel megegyező kritériumok teljesülése esetén, melynek hátterében az állt, hogy a különböző társadalmi folyamatok miatt a falvakban sok üresen álló ház volt, melyet így a telepi lakosok meg tudtak vásárolni.

- hogy az akció lényegében egy erősen kedvezményezett magánlakásépítési és -vásárlási konstrukció (amelyben tehát az önkéntesség érvényesül),
- a hitelezési feltételek, a nyújtható hitelek mértékének elégtelenségére,
- az érdekeltek nagy részének hitelképtelenségére. [...]

A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek, putrik felszámolása, az itt élők társadalmunkba való jobb beilleszkedése jelentős társadalmi érdek. Fentiekben vázoltak is körvonalazzák azonban, hogy ma már az akció végrehajtásában nélkülözhetetlen a társadalmi és az érdekelt tanácsai – igazgatási, munkaügyi, művelődésügyi, tervezési – szakigazgatási szervek koordinált együttműködése.

[...]

Báthori Gábor s. k.
ÉKV oszt. vez. főmérnök

997/1981. MTVB

14. sz. dokumentum⁴⁵

Készítette: Porkoláb Albert
elnökhelyettes

TÁJÉKOZTATÓ a munka és művelődésügy szerepéről a cigány lakosság társadalmi felemelkedésében

Az elmúlt 30-35 évben a cigányok többségének az életkörülménye, életmódja sokat változott. Sokuk azonban még nem tudta, nem is tudhatta behozni a gazdasági, tudati elmaradottságból eredő hátrányait.

⁴⁵ MNL BAZML XXIII-2a 157/1982.

A cigányság felemelkedése érdekében tett intézkedések a Politikai Bizottság 1961-es határozata után gyorsultak fel. A cigány lakosság munkavállalási készségéről, iskolázottságáról is 1962-ben találunk először megbízható adatokat:⁴⁶ a munkaképes korú cigány lakoságnak mindössze 19%-a volt rendszeres munkavállaló, s a felnőtt korú cigányok 80%-a részlegesen vagy teljesen analfabéta. Az általános iskola 8. osztályáig mindössze 3-4%-uk jutott el.

1980. év végére a munkaképes korú cigány férfiak körében az állandó foglalkoztatottak aránya elérte a 71%-ot, további kb. 10% időszakos munkavállaló, s mindössze 3-5%-uk nem vállalt munkát. Rendőri szerveink az elmúlt évben mindössze 118 cigány személy ellen kezdeményeztek eljárást közveszélyes munkakerülés⁴⁷ címén. A korábbi időszakhoz képest kiemelkedő eredmény, hogy a cigány nők állandó foglalkoztatottsága meghaladja a 36%-ot, s időszakos munkát is sokan végeznek (20-25%).

A foglalkoztatási színvonal jelentős növekedését elősegítette az ipar számottevő munkaerőhiánya, később a mezőgazdasági üzemek melléküzemági tevékenysége. Az ipari körzetekben kedvezőbbek voltak a munkavállalás lehetőségei, s a cigányok

⁴⁶ Az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1961-es párthatározatának, illetve a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1-72/1961. I. sz. elnökhelyettesi utasításának megfelelően Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is elkészítettek egy tervezetet *Távlati terv a cigányság elmaradott rétegeivel kapcsolatos feladatok megoldására* címmel. A *Távlati terv* némi ismerettel szolgált ugyan a cigányság foglalkoztatási helyzetéről, azonban elrendelt egy felmérést az érintett tanácsok bevonásával az alaposabb rálátás érdekében, melynek eredményeit még abban az évben az MTVB elé terjesztették. HAJNACZKY Tamás: *Az 1961-es párthatározat margójára...* I. m. 245-261.

⁴⁷ A „közveszélyes munkakerülést”, az úgynevezett kmk-t eredetileg egy 1913-as törvénycikk fektette le, majd többszöri módosítást, időnként szó szerinti átvételt követően az 1978. évi IV. törvény (Btk.) továbbra is életben tartotta a vizsgált korszakban: „Az a munkaképes személy, aki munkakerülő életmódot folytat, ha korábban közveszélyes munkakerülés vétsége vagy szabálysértése miatt megbüntették és a büntetés kitöltéséről vagy végrehajthatóságának megszűnésétől két év még nem telt el, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, javító-nevelő munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő. Mellékbüntetésként kitiltásnak is helye van.” Kocsis Piroska: Büntessük-e a közveszélyes munkakerülést? *Archívnet*, 2013/6. Forrás: http://www.archivnet.hu/politika/buntessuke_a_kozveszelyes_munkakerulest.html (Letöltve: 2017. 06. 12.)

foglalkoztatása itt a legnagyobb. 80%-ot meghaladó a cigány férfiak foglalkoztatása például Kazincbarcikán, Leninvárosban és Sátoraljaújhelyen. [...]

A cigány dolgozók munkához való viszonya, munkafegyelme, munkahelyi beilleszkedése nagyon differenciált képet mutat. Az általános műveltséggel, szakképzettséggel rendelkezők, a betanított munkakörökben foglalkoztatottak túlnyomó többsége állandó munkahellyel rendelkezik. A társadalom, a munkahely nevelő hatása ennél a rétegnél jól érvényesül. Keresetük azonos a nem cigány dolgozókéval. Körükben jelentős a törzsgárdatagok, kitüntetett és kiváló dolgozók aránya. Pl. a cigány munkavállalók közül az LKM-ben⁴⁸ 26,8%, OKÜ-nél⁴⁹ 35%, Farkaslyuki bányaüzemnél 45%, BÁÉV-nél⁵⁰ 20%, DIGÉP-nél⁵¹ 15,7% a törzsgárda tag. Az OKÜ Állami Díjas brigádjának egyik tagja cigány. Ugyanitt az utóbbi három évben hárman miniszteri, 65-en kiváló dolgozó, 46-an kiváló véradó elismerésben részesültek.

A cigány dolgozók mintegy 60-70%-a segédmunkás. Zömük gyakran változtatja munkahelyét, s körükből kerülnek ki a munkarend, a munkafegyelem bomlasztói is. (A nem cigány lakosság hasonló iskolai végzettségű, segédmunkás rétege hasonló problémákat vet fel.) [...]

Önmagában az a tény, hogy a cigányok többsége munkavállaló, még nem elegendő társadalmi felemelkedésükhöz. Egyrészt mert sokszor a munka értelmét, célját, a hivatástudatot és a felelősséget még nem ismerték meg. Másrészt az egy főre eső alacsony jövedelem – a magas gyermekszám miatt – nem ad lehetőséget gazdasági felemelkedésükre.

Az elmúlt 20 évben számottevő előrelépés történt a cigány gyermekek beiskolázásában, a 8. osztály elvégzetése és a felnőttoktatás területén is. A cigány lakosság iskolázottsági és műveltségi színvonala azonban jelentősen elmarad a nem cigány lakosságétól. Pl. a Borsodnádasdi Lemezgyár 147 cigány

⁴⁸ Lenin Kohászati Művek

⁴⁹ Ózdi Kohászati Művek

⁵⁰ Borsod Megyei Állami Építőipari Vállalat

⁵¹ Diósgyőri Gépgyár

munkavállalójából 1979-ben az általános iskola 8. osztályával egy sem rendelkezett, s közülük 85 analfabéta volt.

Az LKM jelenleg foglalkoztatott 719 főből 14,6% analfabéta, 52,3% nem végezte el az általános iskola 8. osztályát, 8 osztályos végzettséggel 32,4% rendelkezik, középiskolai végzettségű 0,7%. A DIGÉP-ben 452 cigány munkavállaló közül 13,5% analfabéta, 65% 8 általános alatti, 21,3% általános iskolát, 0,2% középiskolát végzett. Az építőiparban és a mezőgazdaságban dolgozók körében ennél rosszabb az iskoláztatási szint. [...]

Míg a 60-as években főleg csak az építőiparban találkozunk cigány munkavállalókkal, addig ma már a vegyipari üzemekben, a vendéglátó iparban, kereskedelemben, egészségügyi intézményekben is egyre inkább találkozunk szakképzett cigány munkavállalókkal. [...]

Tekintettel arra, hogy megyénk cigány lakossága körében az élve születés gyakorisága több mint kétszerese a nem cigány lakosságénak, s ennek következtében arányuk nő a megye összlakosságán belül – a humán szempontok mellett – munkaerő-gazdálkodási szempontból is igen fontos, hogy a cigányok munkájának népgazdasági hasznossága számottevően növekedjen, ez pedig csak iskolázottságuk, műveltségi szintjük emelésével érhető el.

A cigányok munkavállalása és iskoláztatása terén elért eddigi eredményeink azt bizonyítják, hogy a megfelelő segítségnyújtás és igényfelkeltés következtében ez a réteg is képes a társadalmi felemelkedésre. A cigányság azonban nem kezelhető egységes réteggként, erőteljes differenciálás indult meg körükben. Egy részük életvitele, életmódja ma már semmiben nem különbözik a nem cigány lakosságétól (ez a kisebb hányad), gyakorlatilag velük kapcsolatban további feladataink nincsenek. Fokozott figyelmet kell fordítanunk azonban arra a rétegre, amelyik hátrányos helyzetének újratermelődése következtében saját erőből felemelkedésre nem képes.

[...]

Miskolc, 1982. június 16.

15. sz. dokumentum⁵²

Készítette: Porkoláb Albert
tanácselnök-helyettes

BESZÁMOLÓ**a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében élő cigány lakosság helyzetéről**

Borsod-Abaúj-Zemplén megye Tanácsa legutóbb 1979-ben tárgyalta a megyében élő cigány lakosság helyzetét és meghatározta a VI. ötéves tervidőszak legfontosabb tennivalóit. A megyei tanács határozatának végrehajtását a helyi tanácsok kiemelt társadalompolitikai feladatként kezelték. A Megyei Koordinációs Bizottság és az érintett helyi tanácsok intézkedési tervet dolgoztak ki a cigány lakosság beilleszkedésének elősegítésére.

A tanácsi ciklusban minden érintett helyi tanács tanácsvagy vb-ülésein tekintette át tennivalóit. A megyei tanács vb 1982-ben foglalkozott a cigány lakosság helyzetével.⁵³

A határozatának végrehajtása során jelentős eredmények születtek. A megyében tervszerűbbé és tudatosabbá vált a cigány lakosság helyzetével való foglalkozás. Az elért eredmények mögött azonban jelenleg is nagy feszültségek húzódnak. Nem javult a közvélemény megítélése a cigányság életviteléről, beilleszkedéséről. Néhány részterületen a cigány életmód újratermelődése tapasztalható.

⁵² MNL BAZML XXIII-1a 38/1984.

⁵³ Az MTVB 1982. június 29-ei ülésén tárgyalta a tanácselnök-helyettesnek a *Tájékoztató a munka- és művelődésügy szerepéről a cigány lakosság társadalmi felemelkedésében* című beszámolóját. A jelentés viszonylag terjedelmesen részletezte a cigányság foglalkoztatási helyzetével összefüggésben az iskolázottsági viszonyait. A cigányság lakáshelyzetének a kérdése, a telepélszámolás pillanatnyi állása az előterjesztésben nem kapott helyet, mivel az MTVB azt az adott év szeptemberében tárgyalta. MNL BAZML XXIII-2a 157/1982., MNL BAZML XXIII-2a 158/1982.

Foglalkoztatási helyzet

A munkaképes korú cigány lakosság munkavállalási készsége fokozatosan javul. Napjainkban a cigány férfiak 71,7, a cigány nők 37%-a részesül nyugdíjban. A nyugdíjas korúak 38,5%-a részesül nyugdíjban. A megyei átlagot meghaladó a cigány férfiak rendszeres munkavállalása Kazincbarcikán, Sátoraljaújhelyen, Tiszapalkonyán, Tiszakesziben, nem éri el a megyei átlagot Mezőkövesden, ahol a cigány férfiak fele sem vállal rendszeresen munkát. [...]

A legnagyobb gondot a cigány fiatalok munkába állítása jelenti. A nehézségeket fokozza, hogy 14 éves korig mindössze 40, 16 éves korig 50%-uk végzi el a 8. osztályt.

A rendszeres munkavállalók között jelentősen emelkedett a betanított és a szakmunkát végzők, valamint a nem fizikai munkakörben foglalkoztatottak aránya. Erőfeszítéseink eredményeként egyre többen jutnak helyben munkához. Ma megyén belül a rendszeres munkavállalók 14, más megyébe 6,6%-a ingázik. Folyamatosan nő a tsz-tagok száma is.

A vállalatok, üzemek egyre elégedettebbek a cigány szak- és betanított réteggel. Annál több gondot okoznak a segéd munkások. Zömük gyakran változtatja munkahelyét, s körükből kerülnek ki a munkarend, a munkafegyelem bomlasztói is. Ennek a rétegnek alacsony az iskolai végzettsége, beiskolázásukra sem nyílik lehetőség, mert 2-3 hónap után kilépnek a vállalattól. [...]

A cigány szakmunkások, betanított munkások jövedelme azonos a nem cigány dolgozókéval. Alacsonyabb – önhibájukból – a segéd munkás munkakörben dolgozók bére.

Lakáshelyzet

A cigány lakosság lakáshelyzetében számottevő a javulás. Ehhez a vállalatok, a termelőszövetkezetek is jelentős segítséget nyújtottak, a fő terheket azonban a tanácsok viselik.

A jelentős fejlődés ellenére – városban és faluban egyaránt – sokan élnek a szociális követelményeknek nem megfelelő telepeken: 2367 telepi lakásban 3098 család. Egy lakásban – amely többségében egy helyiség – átlagosan 7,4-en laknak.

Miskolcon és Ózdon olyan arányban emelkedett a telepek és a telepeken élők száma, hogy ma a telepi lakosok több mint fele városokban él. Döntő többségük tanácsi bérlakáshoz való jutással szeretne a telepről elkerülni. A kevés épülő lakás miatt azért szinte kilátástalan a telepek felszámolása. Súlyosbítja a helyzetet, hogy a városi tanács Miskolcon nem tud ingyenes telket juttatni az építkezni akaróknak. A megye többi városában sem – bár zömmel felszámolták a telepeket – kielégítő a lakáshelyzet. A cigány családok többsége ui. kinőtte a korábban épült szoba-konyhás lakásokat. Nem egyszer találkozhatunk olyan esettel, hogy a kedvezményes akcióban épült 42 m²-es lakásban több generáció, több család, gyakran 16-20-an élnek együtt. Kazincbarcika 232 – döntő többségben tanácsi bérlakásában – 439 család él.

A magas laksűrűség, a túlszűfoeltság szükségszerűen a lakások idő előtti elhasználódását eredményezi és rontja a cigányok – nem cigányok kapcsolatát is. [...]

Az újonnan épült lakások többsége gondozott, a kerteket bekerítik, művelik, állatot tartanak. A közműellátottság – ha nem is mindenütt kielégítő – javult az utóbbi időben.

Eredményeink ellenére a megye cigány lakosságának lakáshelyzetét – jelentős központi támogatás nélkül – belátható időn belül és kielégítő módon nem tudjuk megoldani.

Iskolázottsági, kulturális helyzet

1979-ben a 14 éven felüli korosztály 22,5%-a analfabéta volt. Napjainkban ez az arány 15,8%-ra csökkent. A felnőtt korú cigány lakosság 23%-a végezte el az általános iskolát, 5%-ának szakmunkás bizonyítványa, 0,8%-ának érettségije és 0,11%-ánál felsőfokú végzettsége van. Jelenleg a dolgozók általános iskoláiban 868, középfokon 99 felnőtt folytat tanulmányokat.

Az iskolázottság növekedésében jelentős szerepet játszik a cigány gyerekek óvodai ellátása: az óvodával ellátott településeken a cigány gyermekek közel fele óvodába jár. Vannak települések – Leninváros, Sárospatak –, ahol 100%-os a cigány gyermekek óvodai elhelyezése, ua. Encsen 13,3%, Arlón a 194

óvodás korú cigány gyermekből mindössze 13 jár óvodába. Cigány óvodai csoport Bogácson, Szomolyán és Sajókazán működik. A sajkócai óvodai csoporttal szakképzett cigány óvónő foglalkozik. [...]

Az 1983/84-es tanévben 13880 cigány tanuló – az általános iskolás tanuló létszám 13,9%-a – járt a megye általános iskoláiba. Tanácsaink, iskoláink az iskoláztatást – az óvodáztatás szorgalmazása mellett – változatos módszerekkel segítik:

- többségében korrekciós osztályként 19 cigány osztályt működtetnek,
- az iskolalátogatás alól felmentett tanköteles korú fiatalok részére ifjúsági osztályokat szerveznek,
- emelkedő arányban – de még nem kielégítő mértékben – a cigány tanulókat napközis ellátásban részesítik. A napközibe járó gyerekek közel fele ingyenes ellátást kap,
- a rendszeresen iskolába járó cigány gyerekeket növekvő összegű rendszeres és rendkívüli segélyben részesítik,
- a cigány gyerekekkel foglalkozó pedagógusoknak a megyei tanács vb évente 2,0-2,5 millió Ft céljuttalmat biztosít.

[...]

A cigány lakosság társadalmi megítélése

Az 1973–1980-ig terjedő tanácsi ciklusban 34 cigány tanácstag tevékenykedett. Az 1980. évi választások során számuk megháromszorozódott és jelenleg 108 cigány tanácstag végez közeleti tevékenységet. 1980-ban a Hazafias Népfront megyebizottságával közösen előadás-sorozat keretében készítettük fel a cigány tanácstagokat tanácstagi feladataik ellátására. Egyre gyakrabban vesznek részt a falugyűléseken, ahol a település egészét érintő problémákat is felvetnek.

A népfrontbizottságokba beválasztott cigányok száma 131. A Magyar Vöröskereszt mozgalomban választott testületi tagsága 52, állandó megbízatású feladata (egészségügyi állomásveze-

tő, Családi lap⁵⁴ terjesztő) további 146 cigány felnőttnek van. Növekszik részvételük a véradó mozgalomban. (Ózd városban 136-an kaptak többszörös véradásért kitüntetést.) A szakszervezeti tisztségviselők, az önkéntes rendőrök, a munkásőrök között is nőtt számuk. Az OKÜ-ben 50 a cigány párttagok, 201 a KISZ-tagok száma. Közülük 23-an funkciót is betöltenek. A BKV-ban a cigány dolgozók 70%-a tagja a szakszervezetnek. A települések többségében a társadalmi munkaakciókból is kezdenek részt vállalni. Sajnos az értelmiségi réteghez tartozó cigányok megyénkben sem nyerhetők meg arra, hogy elmaradt társaikért valamit tegyenek.

A cigányok többsége becsületesen él és dolgozik. A közvélemény többsége a cigányságot mégis a kisebbségre jellemző bűnöző, munkakerülő életmódja, az együttélési szabályok durva megsértése alapján ítéli meg.

[...]

Dr. Ladányi József

MTVB 1450/1984.

16. sz. dokumentum⁵⁵

Készítette: Buzáné dr. Tóth Eleonóra
koordinációs bizottság titkára

Jelentés

a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében élő cigány lakosság helyzetéről

Megtárgyalta: a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága mellett működő cigány koordinációs bizottság és a megyei cigány tanács együttes ülése

⁵⁴ A Magyar Vöröskereszt által 1968-ban alapított folyóirat, pontos címe: *Családi Lap – A Magyar Vöröskereszt képes havi folyóirata.*

⁵⁵ MNL BAZML XXIII-1a 41/1989.

Borsod-Abaúj-Zemplén megye tanácsa legutóbb 1984-ben tárgyalta a megyében élő cigány lakosság helyzetét és határozta meg a tennivalókat. Ennek alapján a megyei koordinációs bizottság és az érintett helyi tanácsok intézkedési tervet dolgoztak ki a VII. ötéves tervidőszakra a cigány lakosság gyorsabb ütemű beilleszkedésének segítésére.

A megyei tanács határozatában és a megyei koordinációs bizottság intézkedési tervében foglaltakat a helyi tanácsok eltérő színvonalon és hatékonysággal hajtották végre. Jobb eredmények ott születtek, ahol a feladatok végrehajtásához sikerült megnyerni a területen élő cigányságot is. Ahol erre nem került sor, ott a problémák napjainkra halmozottan jelentkeznek.

Fokozta a gondokat a lakosság jelentős részét érintő elszegényedés, a cigánysággal szemben megnyilvánuló, sőt erősödő ellenszenv. A nem cigányok széles rétegei egyre türelmetlenebbül reagálnak azokra a negatív jelenségekre, amelyek a cigányság zömére még mindig jellemzőek.

I.

1. A demográfiai helyzet alakulása

A tanácsok felmérése alapján 1984-ben megyénkben a cigány lakosság száma 73 906 volt, ami napjainkra – bár 1985. január 1-jétől 1989. június 30-ig 10 070 cigány csecsemő született – 74 058-ra emelkedett. [...]

A megye több településén beilleszkedésük olyan mértékű volt, hogy sok családot nem tartanak cigánynak. Így pl. Újcsanáros településen 61, Sóstófalván 24 főt, Nagybarcán, Tardonán, Hollóházán, Tiszadorogmán ma úgy ítélik meg, hogy nincs cigány.

A megye össznépességéhez viszonyítva a cigány népesség aránya 9,2%, ami több, mint duplája az országosnak. A Dunántúl összes megyéjében nem él annyi cigány, mint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében.

Városokban él 40, megyénk községeiben 60%-uk. A korábbi városba áramlási folyamat lényegében megszűnt. Feltételezhető,

hogy e tény mögött azoknak az előnyöknek a megszűnése, illetve csökkenése húzódik meg, amelyek a hatvan, hetvenes években a városba költözésre ösztönözték a cigány családokat. Megszűnt a városi munkahelyeken a korlátlan felvétel, minimálisra csökkent, illetve megszűnt a tanácsai bérlakáshoz jutás lehetősége. [...]

2. Foglalkoztatási helyzet

A korábbi évek kedvező tendenciájához viszonyítva (1984-ben a cigány férfiak 80%-a, a cigány nők 35-40%-a volt rendszeres munkavállaló) napjainkra a cigányság foglalkoztatásában számtottevő visszalépés tapasztalható.

Jelenleg a cigány férfiak 62%-ának, a cigány nők 29,5%-ának van állandó munkaviszonya. Az új gazdaság-, illetve foglalkoztatáspolitikára a 80-as évek közepétől súlyosan érintette az alacsony iskolai végzettségű munkavállalókat, közöttük leginkább azokat a cigány családokat, amelyekben a korábbi időszakban is csak egy rendszeres munkavállaló volt.

Napjainkban a munkába állításuk minden korábbinál nehezebb. Iskolázottságuk, kulturáltságuk alacsony színvonala, a munkakönyvi bejegyzések sokasága, a munkáltatók korábbi rossz tapasztalatai (pontatlan munkakezdés, igazolatlan hiányzás, alacsony teljesítőképesség) nehezíti, esetenként lehetetlenné teszi elhelyezkedésüket.

A legsúlyosabb problémák Ózd és Miskolc városokban, valamint térségeiben jelentkeznek, de gondot jelent az aprófalvas és a városoktól messze eső településeken élők elhelyezkedése is. A helyi termelőszövetkezetek, állami gazdaságok főleg csak idényjellegű munkát tudnak biztosítani a szakképzetlen munkaerő részére.

Az elhelyezkedési nehézségekhez hozzájárul a megye egyes településein, hogy a munkaképes korú cigány lakosságban nincs, vagy kevés az elhelyezkedési szándék. Pl. Bogács, Szomolya, Vilmány településeken élők esetében lényegesen rosszabb a foglalkoztatási helyzet, mint a megyei átlag. Ezzel

szemben pl. Leninvárosban,⁵⁶ Makkoshotykán, Kiscsécén, a cigány férfiak foglalkoztatása 100%-os.

A városokban és a községekben élő cigány férfiak foglalkoztatási aránya közel azonos. Ez azt bizonyítja, hogy a községekben élők egy jelentős része vállalja az ingázás nehézségeit is. Míg a városokban élő cigány lakosság 87%-a helyben dolgozik, addig a községekben élők több mint 60%-a megyén belül, közel 10%-a más megyékbe ingázik. [...]

A cigány lakosság társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helye, szerepe az elmúlt időszakban lényegesen nem változott. Az állandó munkaviszonyban lévők közül.

	1984	1989
Segédmunkás	56,6%	59,9%
Betanitott munkás	30,7%	24,3%
Szakmunkás	11,0%	14,0%
Nem fizikai munkakörben	1,7%	1,8%

[...]

3. Iskolázottsági, kulturális helyzet

A cigány lakosság foglalkoztatási helyzetében döntő változás iskolai végzettségük javítása nélkül nem érhető el. Biztató, hogy a cigány gyermekek óvodáztatási aránya az 1984. évi 38,7%-ról napjainkra 65,2%-ra emelkedett. Ezt az eredményt a tanácsi és nem tanácsi szervek közötti szoros együttműködéssel, s jelentős szemléletváltással sikerült elérnünk. Helyi szerveink többsége felismerte és a szülőkkel felismertette az óvodáztatás jelentőségét. Leninvárosban, Tiszapalkonyán, Tiszakeszin 3 éves kortól 100%-os, Kiscsécén, Makkoshotykán 75%-os a cigány gyermekek óvodáztatása. Ezzel szemben sajnos Ongán az 55 cigány óvodáskorúból egy sem járt óvodába, de pl. Böcsön 23-ból 4, Alsózsoltán 57-ből 27 jár óvodába. Indokolt lenne lét-

⁵⁶ Tiszaújváros Tiszaszederkény község mellett az erőltetett iparosítás jegyében létrehozott város, melyet Vlagyimir Iljics Lenin (Szimbirszk, 1870. április 22.) születésének századik évfordulója alkalmából 1970. április 22-én átneveztek Leninvárossá.

számukat növelni Sajószentpéter, Putnok, Edelény városokban, továbbá Arlón és Rakacán.

Örvendetes, hogy az óvodában egyre több 3 és 4 éves cigány gyermeket találunk, s nő azoknak a száma, akik a 3 évig tartó óvodáztatás eredményeként a korosztályi átlagnak megfelelően elsajátítják az iskolakezdéshez szükséges magatartás- és szokásformákat, s ezáltal érzelmileg is könnyebben illeszkednek be.

Ugyanakkor a cigány gyermekek jelentős része halmozottan hátrányos településeken él, ahol nem kielégítő az óvoda, illetve az iskolahálózat (125 településünk nem rendelkezik óvodával, 84 településünkön se óvoda, se iskola nincs), a meglévő intézmények felszereltsége is alatta van a megyei átlagnak. Itt a legmagasabb a képzés nélküli pedagógusok foglalkoztatása is. A hiányos, rosszul felszerelt intézményrendszer a társadalmi egyenlőtlenségből fakadó hátrányokat nehezen tudja kompenzálni, így ezeken a településeken újratermelődik az iskolázatlanság.

Az óvodába járó cigány gyermekek 27,7%-a ingyenes ellátásban részesül. Az utóbbi időben megemelkedett térítési díjakat sem a szülők, sem a helyi tanácsok nem tudják vállalni, ami kétségesse teszi, hogy további jelentős növekedés következzen be ezen a területen. [...]

A továbbtanulni szándékozó és a közvéleménynek megfelelő cigány tanulók a középfokú intézményekben felvételt nyernek, minden indokolt és igényelt esetben kollégiumi elhelyezést, ösztöndíjat, soron kívüli segélyezést kapnak. Ennek ellenére a gimnáziumban és szakközépiskolákban számuk évek óta stagnál, 80 fő körül mozog. Pályaválasztásuk során a szakmunkásképzőt részesítik előnyben, itt számuk a korábbi 652 főhöz viszonyítottnan 823 főre emelkedett. Ez a választás – figyelembe véve a gyermekek tanulmányi eredményét, a szülők iskolai végzettségét és azon törekvését, hogy a gyermekük minél hamarabb kereső foglalkozáshoz jusson – érthető. Sajnos, elsősorban a gyenge tanulmányi eredmény következtében a szakmunkásképző intézetekben nagy a lemorzsolódás.

Az érettségizett cigány fiatalok közül az elmúlt 5 évben egy végezte el a Comenius Tanítóképző Főiskolát, többen jelentkeztek pedagógusi, védőnői, műszaki főiskolára, de sikertelen felvételi vizsga miatt nem nyertek felvételt.

A cigány tanulók felzárkóztatásának egyik legneuralgikusabb pontja a gyógypedagógiai áthelyezés. Megyénkben néhány év alatt közel 100%-kal növekedett a kisegítő, illetve változó tantervű osztályokba járó cigány gyermekek száma. A gyógypedagógiai intézményekben a 4250 értelmi fogyatékos gyermek 65%-a cigány. Ez az általános iskolai cigány tanulók 27,9%-a [...]

4. Lakáshelyzet

Az elmúlt években a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásának meggyorsítása, az ott élő családok egészséges lakáskörülményekhez történő juttatása egyik kiemelt célkitűzésünként szerepelt. Ennek érdekében több irányú intézkedéseket foganatosítottunk. [...]

Erőfeszítéseink ezen a területen mégis legellentmondásosabban alakultak. A telepek és a telepeken élők számában és arányában az 1984. évihez képest lényeges csökkenés mutatkozik. (1984-ben 156 telepen élt a megye cigány lakosságának 23,7%-a, jelenleg 97 telepen 11,2%-uk él), az ÉVM-től a VII. ötéves tervidőszak első 3 évére biztosított valamennyi keretet felhasználtuk, sőt két esetben pótkeret igénylésére is sor került.

A problémát az jelentette, hogy számos községben a felépült lakások többsége egymás mellé, utca végekre került. Ennek egyrészt a nem cigány lakosság részéről megnyilvánuló nagymérvű társadalmi ellenállás volt az oka, másrészt csak itt álltak rendelkezésre beépítetlen, ingyen vagy kedvezményes áron kiosztható állami telkek.

Sok lakás a családnagyság figyelmen kívül hagyásával továbbra is szoba-konyhásnak épült, rossz műszaki kivitelben, ahol az építő kisiparos felelősségén túl a műszaki ellenőrzés hiánya miatt a kialakult helyzetért a helyi tanácsi vezetés is elmarasztható, pl. Alsóvadász és Vilmány esetében.

Az új cigánysorok kialakulásához az is hozzájárult, hogy a telepről elköltözött családok egy része nem képes az életforma váltásra, amit az is mutat, hogy a megépült lakások jelentős része leromlott állagú. Még elszomorítóbb a helyzet a vásárolt lakások esetében. 4-5 éve vásárolt lakások váltak és válnak életveszélyessé, lakhatatlanná. Az újra elputriasodó lakásokban élő családokat még jelentős OTP-tartozás terheli, de lakáshelyzetük ismét megoldatlan. Ezek a családok többsége a tanácsoktól várná el, hogy lakásuk rendbetételében, állagmegóvásában közreműködjön. Nem alakult ki bennük a tulajdonosi szemlélet, képtelenek megérteni, hogy a tulajdonukban álló családi házak gondozása őket terheli. A nem cigány lakosság ellenszenvének és a cigányellenességnek ez is egy forrása, mert úgy ítélik meg, hogy a cigányok lakáshoz jutása könnyebb volt a kamatmentes hitelfelvétellel,⁵⁷ mint a nem cigányoké, s még sem becsülik meg otthonaikat. [...]

Az elmúlt 2-3 évben a lakásigényléssel rendelkező cigány családok közül többen nyújtottak be pénzügyi pályázatot, lemondva lakásigénylésükről, s lakásvásárlással, vagy Miskolc agglomerációs térségében történő lakásépítéssel oldották meg problémáikat.

1989. január 1-jével a kedvezményes kamatmentes hitellel történő lakásépítés, illetve -vásárlás lehetősége megszűnt. Minden magyar állampolgár egyenlő hitelfeltételekkel oldhatja meg lakáshelyzetét. Ezzel a rendelkezéssel a telepeken élő csa-

⁵⁷ A CS-lakásprogram során az érintettek hosszú lejáratú kamatmentes hitelt vehettek fel, továbbá számos egyéb kedvezményben részesültek, melyek közül kiemelendő, hogy a kölcsöntartozás összegéből 5 éves folyamatos munkaviszony esetén tízezer, 10 éves esetén tizenhatezer, míg 15 éves folyamatos munkaviszony esetén huszonnégyezer forintot engedtek el. 21/1985. (XII.27.) ÉVM-PM számú együttes rendelet a szociális követelményeknek meg nem felelő telepek felszámolásáról szóló 2/1965. (II.18.) ÉM-PM számú együttes rendelet módosításáról. In: *Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1985*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1986. 447–448.

A korabeli felmérések a CS-lakásprogramba bevontak közel 30 százalékát ugyan nem cigánynak minősítették, ezzel szemben a közvéleményben mégis az terjedt el, hogy kizárólag cigányok váltak kedvezményezetté, jelentősen növelve a cigánysággal szembeni előítéleteket. Az imént említett jelenség több szociológiai vizsgálat tárgyát is képezte az adott korszakban. HAJNÁCZY Tamás: A szocialista korszak cigánypolitikájának mérlegéhez. *Kritika*, 2016/3–4. 25–26.

ládok lakáshelyzetének megoldása kilátástalanná vált, mivel az alacsony jövedelemmel rendelkező, többgyermekes családok még folyamatos munkaviszony esetében is az OTP-nél hitelképtelenek. A megyei céltámogatást Miskolc, Ózd és Felsővadász tanácsain kívül egy helyi tanács sem igényelte, tekintettel arra, hogy a megyei támogatás és a lakásbekerülési költsége közötti különbözetet saját forrásból kellene fedeznie. [...]

6. A cigány lakosság társadalmi megítélése

A cigány lakosság egyes rétegeinek sikeres társadalmi beilleszkedése ellenére, a fokozódó differenciálódás miatt a közgondolkodásban a cigányság megítélése megyénkben romlott, de a cigányok egymás közötti kapcsolata sem zavartalan. A kiemelkedett, beilleszkedett cigányok azok, akik esetenként határozottabb intézkedést igényelnek az italozókkal, munkakerülőkkel, bűnelkövetőkkel szemben, mert úgy érzik, hogy ezeknek a viselkedése akadályozza a rendesen élők befogadását.

Azokon a településeken, ahol helyi szerveink későn, csak a 70-es évek végén, a 80-as években próbálták megoldani a cigánykérdést, ott a nem cigány lakosság és a cigányság között mélyebb a szakadék, kirívóbbak a gazdasági és tudati különbségek (Miskolc, Vilmány, Bogács). Az is igaz azonban, hogy egy-egy településen élő cigány lakosság életmódja, életvitele teljesen eltérő, s ezt nem a településen élők aránya határozza meg. Mert pl. Rakaca 73,7%-os (722 fő), vagy Kiscsécs 67%-os (131 fő) cigány lakossága nem vet fel annyi problémát, mint Bogácson a 14%-os (295 fő), vagy Szomolyán a 10%-os (194 fő) cigányság életmódja, életvitele.

Megyénkben különösen Miskolc és Ózd városokban, de esetenként egy-egy kirívó bűncselekmény kapcsán a megye más településein (pl. Szendrő) érzékelhető cigányellenes hangulat, az ellenszenv növekedése.

Sokan úgy ítélik meg a cigányságot, hogy jogtalan előnyöket élvez, nem dolgozik, segélyekből él, a cigányoknak mindent szabad, a növekvő bűnözésért elsősorban a cigányok felelősek stb. Ezeket a véleményeket támasztotta alá egy 1987-ben végzett közvélemény kutatás, ahol a megkérdezettek többsége va-

lamelyik megállapítással azonosult. Ezekkel a megállapításokkal szembetalálkozunk, különösen az egyes cigányszervezetek képviselői között, olyan kijelentésekkel, hogy az elmúlt évtizedekben a cigányság felzárkóztatása érdekében semmi más nem történt, a cigányokat megfosztották állampolgári jogaitól stb. Véleményünk szerint a megállapítások egyikét sem szabad elfogadnunk, azonosulni velük.

[...]

MTVB 715/1989.